

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/armia-krajowa/84644,Wilenska-laczniczka-Danuta-Szyksznian-Ossowska-Sarenka.html>

BIOGRAM / BIOGRAFIA

Wileńska łączniczka. Danuta Szyksznian-Ossowska „Sarenka”

OKRES HISTORYCZNY

(1922-1939) II Rzeczpospolita (1939-1945) II wojna światowa

Autor: MAGDALENA SEMCZYSZYN 08.07.2021

Odważna konspiratorka, więźniarka łagru, „repatriantka” wygnana z małej ojczyzny. Losy Danuty Szyksznian-Ossowskiej stanowią odzwierciedlenie burzliwej historii Polaków z Wileńszczyzny, którym w dorosłość przyszło

wkraczać w latach II wojny światowej.

Urodzona 7 czerwca 1925 r. w Krakowie, dzieciństwo i wczesną młodość spędziła w Wilnie. Jej rodzicami byli: Stefania Janiczak z domu Szkotnicka, pochodząca z Krakowa absolwentka seminarium nauczycielskiego, oraz Stefan Janiczak, zawodowy wojskowy urodzony w góralskiej rodzinie w Suchoj Beskidzkiej. W 1931 r. przyszła na świat druga córka państwa Janiczaków – Ludmiła.

Beztraskie lata

Chorąży Stefan Janiczak rozpoczął służbę wojskową w 1916 r., gdy jako poborowy znalazł się w armii austro-węgierskiej. Brał udział w walkach na frontach rumuńskim, włoskim i rosyjskim. W odrodzonej RP walczył jako żołnierz 13. Kresowej Dywizji Piechoty z wojskami Ukraińskiej Republiki Ludowej (1919 r.) oraz z 1. Armią Konną Siemiona Budionnego podczas wojny polsko-bolszewickiej. W 1922 r. został przeniesiony do Wilna i przez cały okres międzywojenny pracował w kwatermistrzostwie 1. Pułku Artylerii Lekkiej Legionów Józefa Piłsudskiego. Tam poznał siostrę swego najlepszego przyjaciela z wojska, Tadeusza Szkotnickiego, która została jego żoną. Młodzi małżonkowie postanowili zamieszkać na stałe w Wilnie.

Dzieciństwo upłynęło jej w spokojnej, rodzinnej atmosferze i dostatku. Edukację rozpoczęła w 1931 r. w prywatnej szkole im. Elizy Orzeszkowej z językami nauczania polskim i francuskim, mieszczącej się na Zarzeczu. Następnie uczęszczała do Szkoły Rodzin Wojskowych oraz Szkoły Powszechnej nr 19. W 1938 r. podjęła naukę w żeńskim Gimnazjum Prywatnym Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu.

U progu niepodległej Rzeczypospolitej los tego kresowego miasta nie był jeszcze przesądzony. Pretensje do Wilna zgłaszali Litwini, którzy we wrześniu 1917 r. utworzyli Litewską Radę Państwową (tzw. Tarybę). 16 lutego 1918 r. Taryba ogłosiła powstanie – pod auspicjami Cesarstwa Niemiec – Królestwa Litwy ze stolicą

w Wilnie. Wraz z zakończeniem I wojny światowej i po wycofaniu się Niemców (1918 r.), Królestwo Litwy przekształcono w republikę. Niemal natychmiast rozgorzał polsko-litewski konflikt o miasto. W latach 1919–1922 Wilno kilkakrotnie zmieniało status państwowy. W 1919 r. zostało zajęte przez Wojsko Polskie, następnie – w wyniku ofensywy wojsk Michaiła Tuchaczewskiego – wkroczyli do niego Sowieci i przekazali je z powrotem Litwinom. Jesienią 1920 r., po przeprowadzeniu tzw. buntu 1. Dywizji Białorusko-Litewskiej pod wodzą gen. Lucjana Żeligowskiego, tereny oddane Republice Litewskiej przez bolszewików ponownie zajęli Polacy, którzy utworzyli tzw. Litwę Środkową. W kwietniu 1922 r. ostatecznie przyłączono ten obszar do Polski. Władze litewskie nigdy nie pogodziły się z utratą Wilna i traktowały miasto jako stolicę de iure, co umieściły w konstytucji republiki. Funkcję tymczasowego ośrodka władzy nadbałtyckiego kraju w okresie międzywojennym pełniło Kowno (stąd też często spotykana w Polsce nazwa „Litwa Kowieńska”). W latach 1922–1938 relacje między oboma państwami były bardzo napięte. Nie istniały żadne umowy bilateralne, utrudniony był ruch graniczny, a zupełnie niemożliwy – tranzyt handlowy. Dopiero w 1938 r., w wyniku polskiego ultimatum, kraje nawiązały stosunki dyplomatyczne¹.

Od 1926 r. Wilno było stolicą województwa wileńskiego, obejmującego m.in. Litwę Środkową. Zarówno na terenie województwa, jak i w jego stolicy dominowali Polacy. Według spisu powszechnego z 1931 r. stanowili oni 60 proc. ludności województwa oraz blisko 66 proc. mieszkańców Wilna. Licznymi mniejszościami byli Białorusini i Żydzi. Litwini stanowili odpowiednio 5,3 proc. ludności na ziemi wileńskiej oraz 1–2 proc. społeczności Wilna². Ze względu na swe położenie, miasto szybko stało się jednym z najsilniejszych ośrodków wojskowych II Rzeczypospolitej. Stacjonowały w nim 1. Dywizja Piechoty Legionów, dowództwo Wileńskiej Brygady Kawalerii, 4. Pułk Ułanów Zaniemeńskich i część 5. Pułku Lotniczego. Miasto zamieszkiwało wiele rodzin wojskowych, wśród których niezwykle silne były kult marsz. Józefa Piłsudskiego (w 1926 r. wojsko stacjonujące w Wilnie poparło przewrót majowy) i kresowa tradycja patriotyczna, odwołująca się do świetności I Rzeczypospolitej oraz dziewiętnastowiecznych powstań. W takiej właśnie atmosferze dorastała młoda Danuta Janiczak.

Stefan i Stefania Janiczakowie z córkami Danutą i Ludmiłą, zdjęcie z tzw. pięciominutowej kabiny ulicznej przy ul. Wielkiej 27 w Wilnie, ok. 1935 r.

Przed II wojną światową państwo Janiczakowie mieszkali kolejno w kilku wynajmowanych mieszkaniach na przedmieściach Wilna i w dzielnicy Zarzecze³, położonej na prawym brzegu rzeki Wilejki, w sąsiedztwie Starego Miasta oraz górzystego parku zwanego Belmontem. W okolicy dominowały niskie, jedno- i dwupiętrowe kamienice. Przed wojną mieściły się tu m.in. klasztor ss. Bernardynek, kościół św. Bartłomieja, cmentarz Bernardyński i kirkut. Dalej od centrum miasta zabudowę tworzyły głównie drewniane domki, otoczone kwiecistymi ogrodami⁴.

Dzieciństwo Danuty Szyksznian-Ossowskiej upłynęło w spokojnej, rodzinnej atmosferze i dostatku. Edukację rozpoczęła w 1931 r. w prywatnej szkole im. Elizy Orzeszkowej z językami nauczania polskim i francuskim, mieszczącej się na Zarzeczu. Następnie uczęszczała do Szkoły Rodzin Wojskowych oraz Szkoły Powszechnej nr 19. W 1938 r. podjęła naukę w żeńskim Gimnazjum Prywatnym Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu⁵. Podczas okupacji kontynuowała edukację w przejętym przez władze litewskie „Nazarecie”, a w 1940 r., po włączeniu Litwy do ZSRS, została przeniesiona do Gimnazjum im. Adama Mickiewicza. Uczęszczała tam do czerwca 1941 r., gdy szkołę zamknięto w wyniku zajęcia miasta przez Niemców. Dalszą edukację Janiczakówna zdobywała na tajnych kompletach. W maju 1944 r. zdała konspiracyjną maturę.

Tuż przed maturą na tajnych kompletach; Danuta Janiczak w towarzystwie kolegów, Wilno, 24 kwietnia 1944 r.

Dom państwa Janiczaków przy ul. Zarzecznej stanowił jeden z punktów konspiracyjnych - odbywały się tam spotkania, narady i przechowywano podziemną korespondencję oraz druki. Nic więc dziwnego, że córka, mimo młodego wieku, szybko włączyła się w tę działalność.

Wileńska konspiracja

Wraz z wybuchem II wojny światowej⁶ beztrudnie do tej pory życie młodej wilenianki diametralnie się zmieniło. Pojawiły się nieznane wcześniej doświadczenia: obrazy przemocy, bieda i poczucie ciągłego strachu. W połowie września 1939 r., tuż przed wkroczeniem do Wilna wojsk sowieckich, chor. Stefan Janiczak podzielił los tysięcy polskich żołnierzy internowanych na Litwie. Pod koniec 1939 r. udało mu się zbiec z obozu w Birsztanach i powrócić do Wilna. Dzięki rozlicznym znajomościom rodzice zaczęli się udzielać w Kołach Pułkowych, a następnie w tworzonej na ich bazie Służbie Zwycięstwu Polski i Związku Walki Zbrojnej, przemianowanym w lutym 1942 r. na Armię Krajową. Jednym ze znanych organizatorów pierwszych struktur konspiracyjnych w Wilnie był jezuita, ks. Kazimierz Kucharski „Szczepan”. Jego zabiegi doprowadziły do szybkiej, niespotykanej w pozostałych częściach kraju konsolidacji różnych grup niepodległościowych. Już pod koniec 1939 r. w skład Rady Wojewódzkiej Stronnictw Politycznych weszli przedstawiciele całej panoramy ugrupowań niepodległościowych, od socjalistów po Stronnictwo Narodowe, a kierownictwu SZP/ZWZ podporządkowały się różne organizacje i grupy konspiracyjne. 28 grudnia 1939 r. formalnie powołano Okręg Wileński SZP/ZWZ/AK (kryptonimy „Wiano”, „Miód”), który zasięgiem obejmował województwo wileńskie oraz Polaków zamieszkujących obszar Litwy Kowieńskiej. Pierwszym dowódcą Okręgu Wileńskiego został ppłk

Nikodem Sulik „Jodko”, a po jego aresztowaniu przez NKWD w 1941 r. – płk Aleksander Krzyżanowski „Wilk”. Teren Wilna wchodził w skład struktury o nazwie Garnizon „Dwór” AK (podporządkowanej Okręgowi) i był podzielony na dzielnice⁷.

Paradoksalnie umacnianiu się wileńskich struktur konspiracyjnych służyła kilkakrotna zmiana okupanta. 19 września 1939 r. Wilno zajęli Sowieci, którzy 28 października przekazali władzę nad miastem Republice Litwy. Okupacja litewska trwała do 15 czerwca 1940 r., kiedy to państwo litewskie zostało zaanektowane przez Związek Sowiecki. Rok później władzę nad Wilnem przejęli Niemcy, którzy z terenów Litwy, zachodniej części Wileńszczyzny, Łotwy, Estonii i Białorusi utworzyli Komisariat Rzeszy Wschód (*Reichskommissariat Ostland*). Kolejny raz miasto zostało przejęte przez Sowietów w lipcu 1944 r., w wyniku ofensywy 3. Frontu Białoruskiego.

Portrety dziewcząt z grupy łączności „Kozy”

Portrety dziewcząt z grupy Łączności „Kozy”

Każdorazowa zmiana okupanta wiązała się ze zmianą aparatu administracyjnego i policyjnego. Przystąpienie do rozpracowania miejscowej siatki konspiracyjnej wymagało ze strony władz okupacyjnych czasu i przygotowań. Jednocześnie na zmiany wprowadzane przez kolejne reżimy szybko reagowali dowódcy podziemia, dostosowujący się do sytuacji i przygotowujący nowe strategie działania. Stąd też, choć represje sowieckiego aparatu NKWD, litewskiej policji bezpieczeństwa Saugumy i niemieckiego gestapo dotknęły wiele osób z cywilnej i wojskowej siatki ZWZ/AK, to jej struktury przez cały okres okupacji Wileńszczyzny zachowały zdolność do szybkiej reorganizacji i rekonstrukcji.

Największa masowa akcja skierowana przeciwko podziemiu miała miejsce wiosną 1941 r., gdy NKWD aresztowało większość kadry dowódczej okręgu z ppłk. Sulikiem na czele. Również podczas okupacji niemieckiej wielu działaczy konspiracji spotkały represje i śmierć. Niemniej jednak Okręg Wileński SZP/ZWZ/AK wyróżniał się na tle pozostałych części kraju świetną organizacją i sztabem doświadczonych konspiratorów, dzięki którym przez długi czas udawało się minimalizować straty.

Właśnie w takich warunkach działali podczas wojny rodzice Danuty Szyksznian-Ossowskiej. Ojciec, Stefan Janiczak „Wiesław”, był m.in. instruktorem w tajnej podchorążówce, w której szkolił młodych chłopców chcących zasilić szeregi polskiej partyzantki. Stefania Janiczak „Stella” ukończyła kurs sanitarny i znalazła pracę w Szpitalu Gruźlicy Kości, u boku działającego w konspiracji dr. Antoniego Tołoczki. Jednocześnie pomagała potrzebującym, współpracując z Towarzystwem Samopomocy Społecznej założonym przez ks. Kucharskiego. Dom państwa Janiczaków przy ul. Zarzeczej stanowił jeden z punktów konspiracyjnych – odbywały się tam spotkania, narady i przechowywano podziemną korespondencję oraz druki. Nic więc dziwnego, że córka, mimo młodego wieku, szybko włączyła się w tę działalność.

Pierwsze zadania jako łączniczka Danuta Janiczakówna wykonywała u kpt. Bolesława Zagórnego „Jana”, który był wieloletnim znajomym jej rodziców i sąsiadem z Zarzecza. Pierwszą przysięgę konspiracyjną złożyła jednak w Związku Wolnych Polaków – podziemnej organizacji młodzieżowej, w której działało sporo koleżanek i kolegów z Gimnazjum im. Adama Mickiewicza. Kilkadziesiąt młodych osób za swoje zaangażowanie zapłaciło następnie życiem w Ponarach – podmiejskiej miejscowości, w której Niemcy i kolaborujące z nimi formacje litewskie rozstrzelały ok. 100 tys. ludzi (w większości Żydów)⁸.

W początkach okupacji niemieckiej Janiczakówna trafiła z polecenia kpt. Zagórnego „Jana” do Komórki Kwatermistrzowskiej Łączności i Ręcznego Przerzutu przy Komendzie Okręgu Wileńskiego ZWZ/AK o kryptonimie „Kozy”. Została najmłodszą łączniczką spośród dziesięciu dziewcząt wybranych do tej roli przez nauczycielkę z tajnych kompletów, Marię Tomkiewiczównę „Grażynę”. Przełożonym „Kóz” był ppor. Stanisław

Kiałka „Jelonek”, który stworzył m.in. „Legalizację” wytwarzającą fałszywe dokumenty na potrzeby organizacji. Grupa łączniczek zajmowała się przerzutem lewych dokumentów, bibuły i prasy konspiracyjnej, meldunków, broni, żywności i zaopatrzenia dla komórek Komendy⁹.

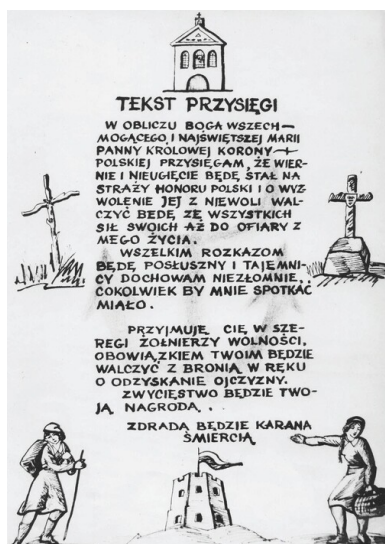
**Danuta Janiczak, Wilno, 13
kwietnia 1943 r.**

W 1943 r., po aresztowaniu większości „Kóz” przez gestapo, Janiczakówna „Sarenka” została skierowana przez dowództwo Kedywu Komendy Okręgu Wileńskiego AK do pracy na dworcu kolejowym w Wilnie. Oficjalnie zajmowała się sprzedażą niemieckich gazet. Nieoficjalnie – pomagała w przenoszeniu broni i benzyny. Jednocześnie nadal roznosiła pocztę konspiracyjną i była łączniczką między rekrutami a polskimi oddziałami partyzanckimi powstającymi wówczas na Wileńszczyźnie. Wielokrotnie odprowadzała młodych żołnierzy w szeregi 3. Wileńskiej Brygady AK pod dowództwem kpt. Gracjana Fróga „Szczerbca”.

23 grudnia 1944 r. funkcjonariusze NKGB weszli do wileńskiego mieszkania państwa Janiczaków. Dziewiętnastoletnia Danuta została aresztowana pod zarzutem współpracy z „podziemną, wojskowo-powstańczą organizacją” i „prowadzenia

wrogiej roboty przeciwko władzy sowieckiej”.

W lipcu 1944 r., dwa miesiące po maturze zdanej na tajnych kompletach, „Sarenka” po raz pierwszy znalazła się w ogniu walk. Po załamaniu się frontu wschodniego Armia Krajowa przystąpiła do realizacji akcji „Burza” przeciwko cofającym się wojskom niemieckim. W końcu czerwca 1944 r., w ramach szeroko zakrojonych działań dywersyjnych, zaczęto realizować powstały dwa miesiące wcześniej plan opanowania Wilna o kryptonimie „Ostra Brama”. Przewidywał on koncentryczne uderzenie na miasto pięciu zgrupowań partyzanckich pod wodzą połączonego sztabu Wileńskiego i Nowogródzkiego Okręgów AK oraz wsparcie walk od wewnątrz przez siły wileńskiego garnizonu AK. Plan miał wydźwięk propagandowy i zakładał samodzielne zajęcie miasta przez siły polskie przed nadejściem Sowietów, tak aby wystąpić na wschodnich ziemiach w roli gospodarzy. Szybkie tempo ofensywy sowieckiej pokrzyżowało jednak plany polskiego dowództwa. Datę wybuchu powstania przyspieszono o dobę. Nie wszystkie oddziały skoncentrowane pod miastem zdążyły przybyć na czas, a dwie duże jednostki (5. Wileńska Brygada AK i część zgrupowania stołpeckiego) w ogóle nie wzięły udziału w walkach. Również w garnizonie wileńskim zmiana terminu rozpoczęcia operacji wywołała początkowo chaos. Nie udało się uzbroić i zmobilizować wszystkich dzielnic.

**Tekst przysięgi składanej przez
łączniczeki z grupy „Kozy” przy
Komendzie Okręgu AK w Wilnie**

Szturm na miasto rozpoczął się nocą z 6 na 7 lipca 1944 r. Plan samodzielnego zdobycia Wilna zakończył się niepowodzeniem. Siły niemieckie były nie tylko liczniejsze, lecz także lepiej uzbrojone. Podczas szturmego poległo około stu żołnierzy AK. W kolejnych dniach inicjatywę w zdobywaniu miasta przejęły jednostki Armii Czerwonej. Oddziały AK współuczestniczyły w walkach do samego końca, to jest do odbicia Wilna z rąk niemieckich (14 lipca 1944 r.). Janiczakówna od 6 lipca pełniła funkcję łączniczki w dzielnicy „A”, dowodzonej przez kpt. Zagórnego „Jana” i obejmującej obszar na prawym brzegu rzeki Wilii, zamieszkały w większości przez rodziny wojskowe. Zajmowała się przenoszeniem meldunków w różne części miasta, w których toczyły się walki. Podczas bombardowania Wilna została ranna.

Po zdobyciu miasta oddziały AK opuściły Wilno, udając się na koncentrację w rejon miejscowości Turgiele. Jednocześnie płk Krzyżanowski „Wilk” rozpoczął pertraktacje z dowództwem 3. Frontu Białoruskiego w sprawie dalszego udziału Armii Krajowej w walkach z Niemcami. Ze strony sowieckiej była to tylko gra pozorów. Już 17 lipca 1944 r. aresztowano członków sztabu z płk. „Wilkiem” na czele. W kolejnych dniach Sowietci rozbierali i aresztowali dowódców oraz żołnierzy oddziałów AK. Prawie 6 tys. AK-owców osadzono w obozie w Miednikach Królewskich. Wobec odmowy wstąpienia w szeregi armii gen. Zygmunta Berlinga, większość z nich wywieziono w głąb ZSRS lub siłą wcielono do 361. Zapasowego Pułku Strzeleckiego Armii Czerwonej¹⁰.

Czas represji

Wilno stało się stolicą Litewskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej, a władzę administracyjną nad krajem przejęli litewscy komuniści. Wśród polskiej ludności aktywność rozpoczęli przedstawiciele Związku Patriotów Polskich, namawiający znanych przedstawicieli kultury i nauki do poparcia Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. 22 września 1944 r. podpisano układ o tzw. repatriacji między PKWN i rządem LSRS. Przewidywał on przesiedlenie Polaków i Żydów – obywateli II RP – z terenów sowieckiej Litwy w granice dzisiejszej Polski. Rejestrację na wyjazd rozpoczęto 15 października 1944 r. Do lipca 1946 r. wyjechało ponad 170 tys. osób. Polacy zamieszkujący Wilno oraz Żydzi wracający tam po Zagładzie, zostali zmuszeni do opuszczenia rodzinnych domów. Pozostali nieliczni. Do 1946 r. z miasta wyjechało 80 proc. jego dotychczasowych mieszkańców. Miejsce wychodźców zajęli nowi osadnicy: Litwini, Rosjanie, Łotysze i Białorusini. Struktura narodowościowa w stolicy LSRS zmieniła się diametralnie¹¹.

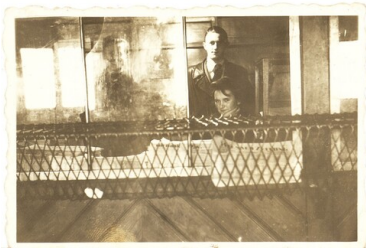
Jednak w drugiej połowie 1944 r. Polacy chcieli wierzyć, że sprawa Wilna nie została jeszcze przesądzona. Początkowo niechętnie rejestrowali się na wyjazd i odmawiali przyjęcia sowieckiego obywatelstwa. Od kompromisów odwoływały wytyczne zrekonstruowanego Okręgu Wileńskiego AK. Latem 1944 r. trwały prace nad odtworzeniem sieci organizacyjnej podziemia. Nowym komendantem Okręgu został ppłk Julian Kulikowski „Ryngraf”. W sierpniu reaktywowano Kedyw Komendy Okręgu, a w jego strukturze powołano oddział specjalny pod dowództwem Zygmunta Augustowskiego „Huberta”. Komórka ta, licząca kilkanaście osób, zajmowała się przede wszystkim zwalczaniem tych, którzy sprzyjali sowieckiej władzy i zostali skazani przez sąd

Kierownictwa Walki Podziemnej¹². Wśród łączniczek oddziału znalazła się Janiczakówna. Przez kilka kolejnych miesięcy kontynuowała ona działalność konspiracyjną, zajmując się głównie przynoszeniem podziemnej poczty oraz pomagając zdobyć fałszywe dokumenty dla żołnierzy AK, którym groziło aresztowanie.

Pod koniec 1945 r. Janiczakównie udało się nielegalnie przekroczyć granicę z Polską i odnaleźć bliskich. Następnie wraz z rodziną osiedliła się w miejscowości Drawno na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Tam też poślubiła kolegę z konspiracji, żołnierza 3. Brygady AK, Jana Szykszniana „Ścigacza”. W latach 1949–1970 mieszkała z mężem i dwójką dzieci w Darłowie.

Pod koniec 1944 r. nasiliły się zatrzymania osób z siatki cywilnej polskiego podziemia, w tym zarówno konspiratorów Okręgu, jak i działaczy Okręgowej Delegatury Rządu. Od momentu przejęcia władzy przez Sowietów, aparat NKWD i wydzielona z jego struktury policja polityczna NKGB prowadziły intensywną walkę z „wrogami”. Na celowniku bezpieczeństwa znaleźli się w pierwszym rządzie polscy i litewscy działacze polityczni, żołnierze podziemia antykomunistycznego oraz osoby z nim powiązane. Według dokumentów sowieckich od lipca 1944 r. do 20 stycznia 1945 r. na terenie LSRS zatrzymano 22 327 osób, z czego na organa NKWD przypadało 10 870, a na organa NKGB – 11 457¹³.

23 grudnia 1944 r. funkcjonariusze NKGB weszli także do wileńskiego mieszkania państwa Janiczaków. Dziewiętnastoletnia Danuta została aresztowana pod zarzutem współpracy z „podziemną, wojskowo-powstańczą organizacją” i „prowadzenia wrogiej roboty przeciwko władzy sowieckiej”¹⁴. Początkowo była więziona w areszcie NKGB przy ul. Słowackiego w Wilnie, a następnie w więzieniu na Łukiszkach. 11 marca 1945 r. została wywieziona, wraz z 1,5 tys. innych osób oskarżanych o udział w AK lub odmowę wstąpienia w szeregi Armii Czerwonej, do łagru kontrolno-filtracyjnego NKWD w Jelszance pod Saratowem (*Prowieroczno-filtracyjnyj łagier nr 0321*). Tam w nieludzkich warunkach pracowała w sowchozie i dwukrotnie przeszła tyfus. W sierpniu 1945 r. wraz z grupą innych więźniów została zwolniona z obozu ze względu na niezdolność do pracy i skrajne wyniszczenie organizmu¹⁵.

Danuta Janiczakówna w kiosku „Pressevertrieb” na dworcu kolejowym w Wilnie; w głębi Eugeniusz Królikowski „Gen”, 1943 r.

Danuta Szyksznian-Ossowska wśród kombatantów żegnających żołnierzy 12. Dywizji Zmechanizowanej w Szczecinie przed wyjazdem na pierwszą misję do Afganistanu

Nowe życie

Powrót do Wilna okazał się bardzo bolesny. Pod koniec 1945 r. Janiczakównie udało się nielegalnie przekroczyć granicę z Polską i odnaleźć bliskich. Następnie wraz z rodziną osiedliła się w miejscowości Drawno na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Tam też poślubiła kolegę z konspiracji, żołnierza 3. Brygady AK, Jana Szykszniana „Ścigacza”. W latach 1949–1970 mieszkała z mężem i dwójką dzieci w Darłowie.

Po wojnie władze komunistyczne odmawiały byłym żołnierzom Armii Krajowej należnego uznania. Byli oni inwigilowani, szykanowani i więzieni¹⁶. W latach pięćdziesiątych reperkusje polityczne i nieprzyjemności nie

ominęły także Danuty i Jana Szyksznianów. Przeszłość była stale obecna w ich życiu, choć oboje starali się odnaleźć w nowej rzeczywistości. W kolejnej dekadzie Danuta Szyksznian zaktywizowała się na polu działalności społecznej i zawodowej. Początkowo zajmowała się sprawami kulturalnymi w ośrodku „Praktyczna Pani” w Darłowie. W 1970 r., po przeprowadzce do Szczecina, włączyła się także w działalność na polu kombatanckim. W 1981 r. współorganizowała szczeciński Klub Żołnierzy Kresowych AK. W 1990 r. weszła w skład Zarządu Okręgu Szczecin Światowego Związku Żołnierzy AK. Do dziś jest honorową prezeską tej organizacji. W 1997 r. wyszła po raz drugi za mąż. Jej wybrankiem został Jerzy Ossowski „Osa”, żołnierz wileńskiej konspiracji.

Przez 25 lat Danuta Szyksznian-Ossowska organizowała zjazdy kombatanatów w Międzyzdrojach. Przyczyniła się do powstania licznych upamiętnień miejsc związanych z wydarzeniami II wojny światowej. Wielokrotnie odznaczana przez władze emigracyjne w Londynie i prezydentów niepodległej Polski, jest honorową członkinią wielu fundacji i stowarzyszeń. W 2013 r. została awansowana do stopnia majora Wojska Polskiego. Jest autorką książek historycznych i wspomnień. Wciąż pozostaje aktywna na niwie społecznej i na polu popularyzacji wiedzy na temat tragicznej historii Wileńszczyzny podczas II wojny światowej.

[Panią Danutę Szyksznian-Ossowską, bohaterkę artykułu, warto również posłuchać - redakcja.]

Tekst jest poprawionym fragmentem wstępu do książki *Wileńska łączniczka AK. Z Danutą Szyksznian-Ossowską „Sarenką” rozmawia Magdalena Semczyszyn*, Szczecin 2018.

Lead i śródtytuły od redakcji „Biuletynu IPN”.

Zdjęcia ze zbiorów Danuty Szyksznian-Ossowskiej.

Tekst pochodzi z numeru 9/2020 „Biuletynu IPN”

¹ Szerzej: R.A. Vitas, *The Polish-Lithuanian crisis of 1938. Events Surrounding the Ultimatum*, „Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences” 1984, t. 30, nr 2; P. Łossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, Warszawa 1985.

² *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe: województwo wileńskie*, Warszawa 1936.

³ Przed wojną nazywanej także Zarzec. Obecnie lit. Užupis.

⁴ W. Zahorski, *Przewodnik po Wilnie opracowany na podstawie najnowszych źródeł*, Wilno 1910, s. 126–129.

⁵ Zob. J. Hoppen-Zawadzka, J. Cywińska-Kryszewska, *Dzieje powstania i działalności Szkoły Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu w Wilnie w latach 1906–1940*, Bydgoszcz 1996.

⁶ Literatura dotycząca Wilna i Wileńszczyzny w latach 1939–1945 jest niezwykle bogata. Do najważniejszych publikacji należą m.in.: L. Tomaszewski, *Kronika wileńska 1939–1941*, Warszawa 1989; idem, *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa 2010; M. Wardzyńska, *Sytuacja ludności polskiej w Generalnym Komisarjacie Litwy: czerwiec 1941–lipiec 1944*, Warszawa 1993; J. Wołkonowski, *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*, Warszawa 1996; *Armia Krajowa na Nowogródzczyźnie i Wileńszczyźnie (1942–1944) w świetle dokumentów sowieckich*, oprac. Z. Boradyn, A. Chmielarz, H. Piskunowicz, Warszawa 1997; S. Lewandowska, *Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej*, Warszawa 1997; P. Niwiński, *Garnizon konspiracyjny miasta Wilna*, Toruń 1999; idem, *Okręg Wileński AK 1944–1948*, Warszawa 1999; K.W. Roman, *Konspiracja polska na Litwie i Wileńszczyźnie wrzesień 1939–czerwiec 1941. Lista aresztowanych*, Toruń 2002; eadem, *W obozach i w konspiracji. Działalność niepodległościowa żołnierzy polskich na Litwie i Wileńszczyźnie, wrzesień 1939 r. – czerwiec 1941 r.*, Toruń 2004; P. Rokicki, *Armia Krajowa na Wileńszczyźnie 1943–1945*, Warszawa 2003; idem, *Ku Ostrej Bramie. Wileńska i nowogródzka Armia Krajowa w obronie ziemi ojczyźnej*, Warszawa 2016; J. Krajewski, *Wojenne dzieje Wilna 1939–1945*, Warszawa 2011; K. Tarka, „Generał Wilk”. *Aleksander Krzyżanowski – komendant Okręgu Wileńskiego ZWZ-AK*, Łomianki 2012.

⁷ Szerzej: P. Niwiński, *Garnizon konspiracyjny miasta Wilna*, Toruń 1999.

⁸ H. Pasierbska, *Ponary i inne miejsca męczeństwa Polaków z Wileńszczyzny w latach 1941–1944*, Łowicz 2005; M. Tomkiewicz, *Zbrodnia w Ponarach 1941–1944*, Warszawa 2008; P. Niwiński, *Ponary – miejsce „ludzkiej rzeźni”*, Warszawa 2015.

⁹ Szerzej zob.: Stanisław Kiałka – *legenda wileńskiej konspiracji. Materiały biograficzne i pisma wybrane*, red. L.J. Malinowski, Bydgoszcz 2000; R. Warakowski, *Komórka legalizacyjna Sztabu Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej w latach 1939–1947*, Krzeszowice 2006; T. Balbus, P. Niwiński, *Kiałka Stanisław (1911–1980)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956*, t. 3, Kraków – Warszawa – Wrocław 2007.

¹⁰ Szerzej o operacji „Ostra Brama” zob. m.in.: P. Rokicki, *Ku Ostrej Bramie...*, s. 289–291; L. Kania, *Wilno 1944*, Warszawa 2013.

¹¹ Szerzej zob. m.in.: S. Ciesielski, *Przesiedlenie ludności polskiej z Kresów Wschodnich do Polski 1944–1947. Wybór dokumentów*, Warszawa 2000; A. Paczoska, *Dzieci Jałty. Exodus ludności polskiej z Wileńszczyzny w latach 1944–1947*, Toruń 2002.

¹² P. Niwiński, *Okręg Wileński AK 1944–1948*, Warszawa 1999; L. Tomaszewski, *Wileńszczyzna lat wojny...*, s. 524.

¹³ Zob. *Sowiecki aparat represji wobec litewskiego i polskiego podziemia 1944–1945*, praca zbior., Warszawa – Wilno 2016.

¹⁴ Litewskie Archiwum Akt Specjalnych (LYA), K-1/58, P-9709, Akta śledcze dotyczące Danuty Janiczak.

¹⁵ Szerzej zob.: D. Rogut, *Polacy z Wileńszczyzny w obozach sowieckich „saratowskiego szlaku” (1945–1949)*, Toruń 2003; idem, *Wilnianie w obozach sowieckich „saratowskiego szlaku” 1945–1947*, [w:] *XXI Zjazd Okręgu Wileńskiego AK w Międzyzdrojach*, red. L. J. Malinowski, Bydgoszcz 2004; *Przeżyliśmy łagry. Wspomnienia żołnierzy Okręgu Wileńskiego AK (1945–1949)*, wstęp i oprac. D. Rogut, Warszawa 2011.

¹⁶ Zob. P. Niwiński, *Działania komunistycznego aparatu represji wobec środowisk kombatantów wileńskiej AK 1945–1980*, Warszawa 2009.

COFNIJ SIĘ